

римують пенсії, Пенсійним фондом та підприємствами з питання призначення та виплати пенсій. Зазначена відповідальність може вважатись цивільно-правовою, однак ст. ст. 101–103 Закону «Про пенсійне забезпечення» потребують змін у вигляді доповнення щодо строків позовної давності та порядку стягнення.

Друга група правовідносин це:

– відносини між Пенсійним фондом та платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування з питання сплати збору. Ця відповідальність може вважатись адміністративною за умов внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення з більш чітким визначенням адміністративної відповідальності та заходів впливу на порушників.

Більш доцільним було б при кодифікації законодавства про пенсійне забезпечення вважати вид відповідальності як самостійний з подальшим визначенням порядку її застосування.

Література

1. Про пенсійне забезпечення: Закон України // Законодавство України про соціальний захист населення. — К., 2003. — С. 140.
2. Об общеобязательном государственном пенсионном страховании: Закон Украины // Новая пенсионная система в Украине: три уровня пенсионного обеспечения. — Х., 2003. — С. 146.

УДК 349.3

В. О. Поліщук,
*асистент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення ОНЮА*

ПРАВОВІДНОСИНИ З НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

Перетворення України на соціальну державу, якою вона визначена на конституційному рівні (ст. 1 Конституції) [1], у реальному житті, а не лише на папері, вимагає радикальної реформи соціального захисту населення країни. У свою чергу конституційними засадами цієї реформи має стати те, що людина, її життя та здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції), що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової непрацездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом (ст. 46 Конституції). При цьому згідно з цією ж статтею Конституції пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом, оскільки досягнення цієї мети за існуючих умов (з урахуванням ста-

ну економіки країни та демографічної кризи) неможливе, то перед керівництвом держави постала необхідність проведення реформи системи соціального забезпечення.

Керуючись згаданими конституційними положеннями, Президент України як гарант додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина 13 квітня 1998 р. видав Указ № 291/98 «Про Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні» [2], яким передбачається, що основою реформування пенсійного забезпечення має стати те, що воно здійснюватиметься на страховій основі. Ці положення знайшли своє належне відображення у Основних напрямках соціальної політики на період до 2004 р., затверджених відповідним Указом Президента України № 717/2000 від 24 травня 2000 р. [3]. Відповідно до цього акту змістом подальшої роботи щодо реформування пенсійного забезпечення має стати запровадження трирівневої системи пенсійного забезпечення. Прийняття Верховною Радою України законів «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [4] та «Про недержавне пенсійне забезпечення» [5] законодавчо закріпило перехід України від одnorівневої системи пенсійного забезпечення до трирівневої, третім рівнем цієї системи повинна стати система недержавного пенсійного страхування, яка забезпечуватиме виплату додаткової пенсії за рахунок добровільних пенсійних внесків громадян. Основою системи недержавного пенсійного забезпечення мають стати недержавні пенсійні фонди, в тому числі створені за професійними ознаками. Слід звернути увагу на те, що іншою формою заощаджень у межах цього рівня може бути укладення фізичною особою договорів про її додаткове пенсійне забезпечення із страховими організаціями або шляхом відкриття пенсійних депозитних рахунків у відповідних банках.

Слід зазначити, що для України запровадження недержавного пенсійного забезпечення є справою об'єктивною, а тому дослідження його проблем є необхідним не лише з точки зору задоволення приватного наукового інтересу окремого вченого, а й для надання науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення законодавства.

В науці права соціального забезпечення актуальним є питання про поняття та структуру правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення, дослідження яких і є метою цієї статті.

У зв'язку з тим, що інститут недержавного пенсійного забезпечення з'явився не так давно, значні дослідження, у тому числі, правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення, відсутні. Дослідження правовідносин з соціального забезпечення в різні часи проводили Б. Сташків, І. Сирота та ін. Проте певні кроки у дослідженні вищезазначеного питання було зроблено Б. Стичинським — він здійснив класифікацію правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення [6]. Дослідження правовідносин з соціального забезпечення в різні часи проводили Б. Сташків, І. Сирота та інші відомі науковці.

В загальній теорії права правовідносини розглядаються як особлива форма соціальної взаємодії, що виникає у суспільстві відповідно до закону, учасники якої володіють взаємними, кореспондуючими правами-обов'язками та реалізу-

ють їх з метою задоволення своїх потреб та інтересів в особливому порядку, що не є забороненим державою чи гарантованим та охороняємим нею в особі визначених органів [7].

На нашу думку, правовідносини з недержавного пенсійного забезпечення можна визначити як суспільні відносини, що виникають відповідно до договору, учасники яких володіють взаємними правами та обов'язками та реалізують їх в особливому порядку, передбаченому законодавством та/чи договором.

Актуальним і досить цікавим для дослідження є питання класифікації правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення.

Б. Стичинський вважає, що в цілому правовідносини з недержавного пенсійного забезпечення можна поділити на три великі групи: 1) правовідносини з приводу виплат із недержавного пенсійного забезпечення; 2) правовідносини з приводу формування коштів недержавного пенсійного забезпечення; 3) правовідносини з приводу управління недержавними пенсійними фондами та використання ними зазначених коштів [6]. На нашу думку, якщо вважати критерієм для розподілу коло суб'єктів, що беруть участь у правовідносинах, можна виділити ще й четверту групу правовідносин — правовідносини щодо здійснення нагляду та контролю уповноваженими державними органами за діяльністю установ недержавного пенсійного забезпечення (ст. 67 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»).

В загальній теорії права структура правовідносин складається з об'єкта, суб'єкта та змісту або суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Об'єктом правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення є виплата, на яку учасник установи недержавного пенсійного забезпечення має право відповідно до умов пенсійної схеми, у якій він бере участь. Відповідно до ст. 60 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавні пенсійні фонди можуть здійснювати такі види пенсійних виплат: пенсія на визначений строк та одноразова пенсійна виплата.

Перелік суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення визначений у статті 2 вищезазначеного Закону. Таким чином суб'єктами правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення слід вважати:

- установи недержавного пенсійного забезпечення: недержавні пенсійні фонди, страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті, банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;
- адміністраторів пенсійних фондів;
- компанії з управління активами;
- вкладників та учасників недержавних пенсійних фондів¹, вкладників пенсійних депозитних рахунків, фізичних та юридичних осіб, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- роботодавців — платників корпоративних пенсійних фондів;
- органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Суб'єктами переважної більшості правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення є фізичні особи-вкладники та учасники установ недержавного пенсійного забезпечення та безпосередньо установи недержавного пенсійного забезпечення. Щодо питання правосуб'єктності цих суб'єктів, то у фізичних осіб вона виникає з досягненням 16-річного віку. Такої думки можна дійти, проаналізувавши норми цивільного та трудового законодавства України, оскільки у Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» відсутні будь-які вимоги до віку учасника чи вкладника (ст. 1 Закону). Правосуб'єктність установ недержавного пенсійного забезпечення виникає з моменту державної реєстрації уповноваженим державним органом та отримання дозволу на здійснення відповідного виду діяльності з недержавного пенсійного забезпечення.

Щодо змісту як елемента правовідносин в літературі висловлювались різні думки. Одні з правознавців вказували на матеріальний, вольовий і юридичний зміст [8], а інші — тільки на матеріальний і юридичний [9]. Підкреслювалось, що правовідносини можуть мати політичний, моральний та інший зміст [10].

Під вольовим змістом деякі автори розуміють державну волю, що втілена у правовій нормі і через неї у правовідносинах, а також вольові акти суб'єктів цих правовідносин [11]. На думку Б. Сташківа, про державну волю може йтися лише стосовно об'єктивного права (норм права), а у суб'єктивному праві вольові акти є складовою фактичної поведінки щодо реалізації належних суб'єктам юридичних прав і обов'язків. І тому недоцільним є виділення у правовідносинах як самостійного компонента вольового змісту [12].

Зміст правовідносин має подвійний характер. І через це у ньому розрізняють матеріальний (фактичний) і юридичний зміст. Фактичний — утворюють конкретні дії (бездіяльність) суб'єктів правовідносин. Юридичний зміст складають закріплені у правових нормах суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників правовідносин. Останній більш насичений, оскільки містить невизначену кількість можливостей, а фактичний — лише один з обраних варіантів поведінки.

У навчальній літературі з права соціального забезпечення вказується, що змістом основних матеріальних правовідносин є суб'єктивне право громадянина (сім'ї) вимагати надання йому призначених у певному розмірі (обсязі) пенсії, допомоги, компенсації, послуги; і обов'язок другого суб'єкта — відповідної установи недержавного пенсійного забезпечення — надати даний вид забезпечення у встановленому розмірі. Змістом процедурних правовідносин є суб'єктивне право громадянина на процедуру перевірки юридичних фактів і встановлення його права на відповідний вид забезпечення та винесення рішення про його призначення; і обов'язок другого суб'єкта провести цю процедуру і призначити пенсію або інший вид забезпечення, що є об'єктом даних правовідносин. Змістом процесуальних правовідносин є процесуальні дії суб'єктів з приводу розгляду спору про соціальне забезпечення й винесення рішення про поновлення порушеного права громадянина на соціальне забезпечення або відмову в цьому, коли немає правопорушення [12].

На підставі аналізу висловлених точок зору можна дійти висновку, що компо-

нентами змісту правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення є: суб'єктивні права у сфері цього забезпечення; суб'єктивні юридичні обов'язки учасників правових відносин у сфері соціального забезпечення; реальні дії (поведінка, вчинки) суб'єктів вказаних правовідносин при реалізації належних їм прав і дотриманні покладених на них обов'язків. Виходячи з цього, під змістом правовідносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення слід розуміти сукупність конкретних суб'єктивних прав і обов'язків та реальних дій суб'єктів правовідносин із недержавного пенсійного забезпечення.

Суб'єктивне право у сфері недержавного пенсійного забезпечення — це визнана законом та надана договором й гарантована державою міра (норма) дозволеної поведінки суб'єктів правовідносин із недержавного пенсійного забезпечення у зв'язку з наявністю конкретних юридичних фактів.

Структуру суб'єктивного юридичного обов'язку у сфері недержавного пенсійного забезпечення складають два елементи: здійснення правозобов'язаною особою певних дій або утримання від них та своєчасне реагування правозобов'язаної особи на законні вимоги правомочної особи.

Між суб'єктивними юридичними правами й обов'язками у сфері зазначеного забезпечення є спільні та відмінні риси. Спільним є те, що вони виникають з норм права та норм договору, поведінка здійснюється у визначених правовими нормами межах, існують у правовідносинах, мають конкретний характер і належать персоніфікованим особам. Відмінності полягають у наступному. Суб'єктивне право задовольняє власні інтереси фізичної особи чи установи недержавного пенсійного забезпечення, а суб'єктивний обов'язок — інтереси інших осіб. Право — міра (норма) дозволеної поведінки правомочної особи, а обов'язок — міра (норма) належної поведінки.

Третім компонентом змісту правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення виступають реальні дії суб'єктів останніх. Суб'єктивне право і юридичний обов'язок — це те, що дозволено, або те, що слід вчинити. Вони приводяться у дію через фактичну поведінку учасників правовідносин з недержавного пенсійного забезпечення. Лише внаслідок конкретних дій (укладення договору, подання заяви, прийняття рішення) й виникають правовідносини у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у недержавному пенсійному забезпеченні, свідчить про те, що їх норми нечітко визначають права і обов'язки фізичних осіб у цій сфері. Ця проблема майже не досліджена у фаховій літературі — це пов'язано з тим, що у недержавного пенсійного забезпечення відсутня історія та практика правозастосування. Теоретичне обґрунтування шляхів розв'язання окреслених проблем сприятиме подальшому вдосконаленню законодавства про недержавне пенсійне забезпечення та дозволить уникнути багатьох помилок, адже законодавство знаходиться на стадії формування, послідовність та вивіреність кроків держави зіграє у подальшому визначну роль у формуванні та дієвому функціонуванні системи недержавного пенсійного забезпечення, у формуванні довіри населення до неї, що в свою чергу позитивно відіб'ється на стані національної економіки України.

Примітки

1. Відповідно до Закону України «Про державне пенсійне забезпечення» поняття вкладник та учасник не є тотожними.

Література

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні: Схвалено Указом Президента України від 13 квітня 1998 р. № 291/98 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 15. — Ст. 569.
3. Про Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року: Указ Президента України від 24 травня 2000 р. № 717/2000 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 21. — Ст. 11.
4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 49. — Ст. 376.
5. Про державне пенсійне забезпечення: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1057-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 47. — Ст. 372.
6. Стичинський Б. Щодо галузевої належності інституту державного пенсійного забезпечення. // Право України. — 2003. — № 8. — Ст. 95.
7. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. — М.: Юристъ, 1994. — С. 31–32; Общая теория государства и права. — Л., 1961. — С. 390–392.
8. Сорокив В. Д. Административно-процессуальные отношения. — Л., 1968. — Ст. 44–45.
9. Котюк В. О. Теория права: Курс лекций. — К., 1996. — С. 68.
10. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. П. А. Матузова и А. В. Малько. — М., 1997. — С. 490.
11. Сташків Б. Зміст соціально забезпечувальних правовідносин // Право України. — 2003. — № 6. — Ст. 66.
12. Голяк Е. П., Ковалев В. И. Право социального обеспечения: схемы, комментарии. — М., 2001. — С. 21–22.

УДК 349.2(477)

*Д. А. Паньков,
асистент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення ОНЮА*

**ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ
ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

У науці трудового права однією з актуальних проблем, яка потребує ґрунтовного наукового дослідження і необхідності надання чітких пропозицій та рекомендацій, є проблема принципів правового регулювання трудових відносин. Ця проблема є надзвичайно актуальною і важливою для нормотворчої і правозастосовчої діяльності, оскільки правові принципи служать тим правовим орієнтиром, виходячи з якого формулюються галузеві норми, вносяться зміни та доповнення у чинні нормативно-правові акти, а в умовах кодифікації національного трудового законодавства визначається суть майбутніх правових норм.

Метою даної статті є визначення поняття принципів трудового права та їх класифікація, внесення пропозицій до проекту Трудового кодексу України щодо